journal of sociological context
sosyolojik bağlam dergisi

Sosyolojik Bağlam 7/2 (Ağustos 2026), 400-428 Derleme Makale

Beden, Kimlik ve Kültürel Hafıza Bağlamında DEQ Dövmesinin Yeniden Okunması: Disiplinlerarası Bir Derleme

İbrahim Mavi | 0000-0002-8268-6899 | ibrahimmavi01@gmail.com

Bağımsız Araştırmacı, İzmir, Türkiye

Öz

Bu çalışma, Mezopotamya kökenli geleneksel bir dövme uygulaması olan Deq'i beden, kimlik ve kültürel hafıza ekseninde disiplinlerarası bir bakış açısıyla incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, anlatı derleme yöntemiyle yürütülmüş, ulusal ve uluslararası literatürde yer alan kitaplar, makaleler, lisansüstü tezler ve diğer akademik yayınlar doküman incelemesi tekniğiyle analiz edilmiştir. Çalışmada deq'in yalnızca estetik bir beden süsleme pratiği olmadığı, aidiyet, kimlik, korunma, bereket, doğurganlık ve kültürel aktarım gibi çok katmanlı anlamlar taşıyan bir kültürel miras unsuru olduğu ortaya konulmaktadır. Kuramsal çerçevede Michel Foucault'nun beden ve iktidar yaklaşımı, Pierre Bourdieu'nün habitus ve sosyal sermaye kavramları, Maurice Halbwachs'ın kolektif hafıza kuramı, Clifford Geertz'in kültürel yorumlama yaklaşımı, Edward Said'in oryantalizm eleştirisi kuramlarından yararlanılmıştır. Bulgular, Deq'in bireysel kimliğin yanı sıra kolektif belleğin, toplumsal aidiyetin ve toplumsal cinsiyet normlarının beden üzerinden görünür hâle gelmesini sağlayan sembolik bir pratik olduğunu göstermektedir. Ayrıca Türkiye'de deq üzerine yapılan çalışmaların büyük ölçüde folklor, antropoloji ve din sosyolojisi alanlarında yoğunlaştığı, buna karşın beden sosyolojisi, kültürel hafıza ve kimlik kuramlarını bütünleştiren disiplinlerarası araştırmaların sınırlı olduğu belirlenmiştir. Sonuç olarak çalışma, deq'in yaşayan bir kültürel miras unsuru olarak çok boyutlu biçimde yeniden değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler

Deq, Beden Sosyolojisi, Kültürel Hafıza, Kimlik, Toplumsal Cinsiyet

Atıf Bilgisi

Mavi, İbrahim. "Beden, Kimlik ve Kültürel Hafıza Bağlamında DEQ Dövmesinin Yeniden Okunması: Disiplinlerarası Bir Derleme". *Sosyolojik Bağlam Dergisi* 7/2 (Ağustos 2026), 400-428.

https://doi.org/10.52108/2757-5942.7.2.8

Geliş Tarihi	28.04.2026
Kabul Tarihi	24.07.2026
Yayım Tarihi	15.08.2026
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	dergi@sosyolojikbaglam.org
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Yapay Zekâ Kullanımı	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zekâ tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazar(lar) tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir.

Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC-ND 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

journal of sociological context
sosyolojik bağlam dergisi

Journal of Sociological Context 7/2 (August 2026), 400-427 Review Article

Reinterpreting the DEQ Tattoo in the Context of the Body, Identity, and Cultural Memory: An Interdisciplinary Review

İbrahim Mavi | 0000-0002-8268-6899 | ibrahimmavi01@gmail.com

Independent Researcher, İzmir, Türkiye

Abstract

This study aims to examine Deq, a traditional tattooing practice originating in Mesopotamia, from an interdisciplinary perspective focusing on the body, identity, and cultural memory. The research was conducted as a narrative review, with books, journal articles, postgraduate theses, and other academic publications from the Turkish and international literature analyzed using document analysis method. The study demonstrates that Deq is not merely an aesthetic body adornment practice but also an element of cultural heritage that embodies multiple layers of meaning, including belonging, identity, protection, fertility, and cultural transmission. The theoretical framework draws on Michel Foucault's approach to the body and power, Pierre Bourdieu's concepts of habitus and social capital, Maurice Halbwachs' theory of collective memory, Clifford Geertz's approach to cultural interpretation, and Edward Said's critique of Orientalism. The findings show that Deq is a symbolic practice through which not only individual identity but also collective memory, social belonging, and gender norms are made visible through the body. Furthermore, it has been determined that studies on deq in Turkey have largely been concentrated in the fields of folklore, anthropology, and sociology of religion, while interdisciplinary research integrating the sociology of the body, cultural memory, and identity theories remains limited. Consequently, the study emphasizes the need to reassess deq as a living element of cultural heritage from a multidimensional perspective.

Keywords

Deq, Sociology of the Body, Cultural Memory, Identity, Gender

Citation

Mavi, İbrahim. "Reinterpreting the DEQ Tattoo in the Context of the Body, Identity, and Cultural Memory: An Interdisciplinary Review". *Journal of Sociological Context* 7/1 (August 2026), 400-427.

https://doi.org/10.52108/2757-5942.7.2.8

Date of Submission	28.04.2026
Date of Acceptance	24.07.2026
Date of Publication	15.08.2026
Peer-Review	Double anonymous review - Two External Reviewers
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study, and that all the sources used have been properly cited.
Similarity Check	Done – Turnitin
Conflict of Interest	No conflicts of interest have been declared.
Complaints	dergi@sosyolojikbaglam.org
Use of Artificial Intelligence	No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study. All content of the study was produced by the author(s) in accordance with scientific research methods and academic ethical principles.

Copyright & License	Authors of articles in the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC-ND 4.0.

Giriş

Dövme, tarih boyunca pek çok uygarlıkta farklı amaçlar ve sembolik anlamlar doğrultusunda uygulanmıştır. Geçmişi insanlık tarihinin en eski dönemlerine kadar uzanan bu uygulama; Mısır, Mezopotamya, Yunanistan, Anadolu, Kuzey ve Orta Avrupa, Orta ve Güneydoğu Asya, Okyanusya, Japonya ile Amerika kıtası gibi çok geniş bir coğrafyada görülmektedir. Biçimi, tekniği ve yüklenen anlamlar toplumdan topluma değişiklik gösterse de dövme, binlerce yıldır dünyanın farklı kültürlerinde varlığını koruyan köklü bir gelenek olmayı sürdürmektedir.[1] Bu gelenek özellikle insanlığın gelişimine yön veren Mezopotamya, Anadolu, Mısır, Çin ve Hint medeniyetlerinde, kimi zaman topluluk aidiyeti, kölelik simgesi, kimlik ifadesi şeklinde kullanılırken kimi zaman da kötü ruhlardan korunma, estetik kaygısı, sağlık veya doğurganlık amacıyla kullanılmıştır.

Dövmenin kullanılma biçimi ve anlamları da günümüze kadar genişleyerek ve çoğalarak devam etmiştir. Medeniyetlerin gelişim gösterdiği tarihsel süreçte dikkat çekici olan ve diğer dövmelerden farklı anlamlar ifade eden dövme biçimleri olmuştur. Bunlardan dikkat çekici olanlarından biri deq'dir. Deq'i klasik dövmelerden ayıran bazı özellikler bulunmaktadır. Deq bir dövme biçimi olarak "herhangi bir soya, aşirete mensubiyeti, bağlılığı göstermek, güzellik/süslenmek için, bereket ve şans getireceği inancı, hastalıklardan (baş şakak ağrısı, romatizma ağrısı, el uyuşması, dudak çatlamasına iyi geldiği düşüncesi gibi sebeplerle) kişilerin korunacakları inancıyla..."[2] varlığını sürdürmüştür. Deq daha çok belli bir grup ya da topluluk tarafından kültürel bir imge olarak düşünülebilir. Deq'i diğer dövmelerden ayıran etkenlerden biri de belli bir bölgede belli topluluklarca kullanılıyor olmasından dolayıdır.

Deq dövmesine ilişkin mevcut literatür incelendiğinde çalışmaların büyük ölçüde folklor, halk bilimi ve antropoloji ekseninde şekillendiği görülmektedir. Bu çalışmalar, Deq'in tarihsel gelişimi, motifleri, uygulama biçimleri ve kültürel anlam dünyasının ortaya konulmasına önemli katkılar sağlamış olmakla birlikte, beden sosyolojisi, kimlik ve kültürel hafıza kuramlarını ortak bir analitik çerçevede buluşturan disiplinlerarası değerlendirmelerin oldukça sınırlı olduğu dikkat çekmektedir. Bu durum, Deq'in yalnızca geleneksel bir beden işaretleme pratiği olarak değil, beden üzerinden kimliğin kurulduğu, kültürel belleğin aktarıldığı ve toplumsal cinsiyet normlarının yeniden üretildiği çok katmanlı bir toplumsal olgu olarak yeniden okunmasını gerekli kılmaktadır. Bu çalışma da söz konusu gereksinimden hareketle, mevcut literatürü yalnızca özetlemeyi değil, farklı kuramsal yaklaşımlar ışığında yeniden yorumlayarak deq'e ilişkin daha bütüncül ve disiplinlerarası bir değerlendirme sunmayı amaçlamaktadır.

---

1 Fidan Uğur Çerikan- Mehmet Rıza Alanko, "'Dövme'nin Çeşitli Dillerdeki Etimolojisi ve Kısa Tarihçesi", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 25/1 (2016), 167.

2 Gülizar Anşin- Bülent Kara, "Mardin'de Din ve Dövme (Deq) İlişkisi", *Millî Kültür Araştırmaları Dergisi* 7/1 (2023), 72.

Deq, Mezopotamya'da, özellikle de Türkiye'de Kürt, Arap ve bazı Ezidi topluluklarında görülen, erkeklerin kısmen el bölgesinde, kadınların çoğunlukla yüz, el, kol ve ayak gibi vücut bölgelerine yapılan geleneksel dövme uygulamasıdır. Bu dövme uygulaması estetik amaçların yanı sıra koruma, kimlik, aidiyet, doğurganlık ve kültürel sembolizm gibi anlamlar taşımaktadır.

Beden sosyolojisi perspektifinden bakıldığında dövme, bireyin bedeni üzerinde anlam üretme ve kimlik inşa etme pratiklerinden biri olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda Michel Foucault'nun beden ve iktidar ilişkisini ele alan yaklaşımı, beden üzerindeki uygulamaların toplumsal söylemler ve güç ilişkileriyle nasıl şekillendiğini açıklamak açısından önemli bir kuramsal temel olarak ele alınmıştır. Benzer şekilde Pierre Bourdieu'nün habitus ve sosyal sermaye kavramları, deq dövmesinin bireylerin içinde bulundukları toplumsal çevre, gelenekler ve kültürel pratikler aracılığıyla nasıl yeniden üretildiğini anlamaya yardımcı olmaktadır. Kültürel antropoloji perspektifinden Clifford Geertz'in kültürlerin yorumlanması yaklaşımı ve Maurice Halbwachs'ın kolektif hafıza kuramı ise deq yalnızca estetik bir beden pratiği olarak değil, aynı zamanda toplulukların tarihsel deneyimlerini ve kültürel hafızalarını taşıyan sembolik bir anlatı biçimi olarak ele almaya imkân tanımak amacıyla ele alınmıştır. Öte yandan Edward Said'in oryantalizm yaklaşımı, geleneksel beden pratiklerinin modernleşme ve Batılı bakış açısı karşısında nasıl konumlandırıldığını anlamaya katkı sağlamaktadır.

Bu kuramsal çerçeve doğrultusunda deq, sadece estetik bir beden süsleme pratiği olarak değil, kimlik inşası, kültürel mirasın kuşaklararası aktarımı ve toplumsal hafıza ilişkilerinin görünür kılınması bakımından çok katmanlı bir toplumsal olgu olarak ele alınmaktadır. Geleneksel dövme uygulamalarının taşıdığı sembolik anlamlar, bireyin kendisini ait hissettiği toplulukla kurduğu ilişkinin yanı sıra tarihsel deneyimlerin, inanç sistemlerinin ve kültürel kodların da önemli bir yansımasını oluşturmaktadır. Bu yönüyle deq, yalnızca geçmişe ait folklorik bir unsur değil, aynı zamanda günümüzde farklı anlam katmanlarıyla yeniden üretilen yaşayan bir kültürel miras niteliği taşımaktadır.

Bu çalışmanın temel amacı, deq dövmesini kimlik, kültürel miras ve kültürel hafıza ekseninde çok boyutlu bir perspektifle inceleyerek söz konusu pratiğin bireysel ve toplumsal anlam dünyasını ortaya koymaktır. Bu kapsamda deq'in tarihsel gelişimi, kültürel işlevleri, sembolik anlamları, toplumsal belleğin oluşumu ve aktarımındaki rolü ile bireylerin kimlik inşa süreçlerindeki yeri değerlendirilmiştir. Böylece deq'in yalnızca geçmişe ait geleneksel bir uygulama olarak değil, değişen toplumsal koşullar içerisinde farklı anlamlar üreten dinamik bir kültürel pratik olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu kapsamda çalışma, nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde anlatı derlemesi (*narrative review*) yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Bu yöntem, deq üzerine farklı disiplinlerde üretilen bilgi birikimini bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirerek beden sosyolojisi, kimlik, kültürel hafıza, kültürel miras ve toplumsal cinsiyet ekseninde yeniden yorumlamaya olanak sağlamaktadır. Literatür taraması Ocak-Mart 2026 tarihleri arasında Google Scholar,

DergiPark, YÖK Ulusal Tez Merkezi ve erişilebilen uluslararası veri tabanlarında Türkçe ve İngilizce anahtar sözcükler kullanılarak yürütülmüş, ayrıca ulaşılan çalışmaların kaynakçaları incelenmiştir. Araştırma kapsamı, Türkiye'de deq üzerine gerçekleştirilen veya Türkiye örneklemini konu edinen hakemli makaleler, lisansüstü tezler, akademik kitaplar ve kitap bölümleri ile sınırlandırılmış; deq olgusunu doğrudan ele alan ve tam metnine erişilebilen çalışmalar değerlendirmeye alınırken, akademik nitelik taşımayan ya da deq ile doğrudan ilişkili olmayan yayınlar kapsam dışı bırakılmıştır. Araştırmada örnekleme yapılmamış, erişilebilen tüm çalışmalar incelenmiştir. Veriler doküman incelemesi tekniğiyle analiz edilmiş; çalışmalar amaç, yöntem, kuramsal yaklaşım ve bulguları açısından karşılaştırılarak tematik analiz çerçevesinde değerlendirilmiş ve literatürdeki ortak eğilimler, farklı yaklaşımlar ile araştırma boşlukları ortaya konulmuştur.

1. Kuramsal Çerçeve

Bu çalışma, deq'i yalnızca geleneksel bir beden işaretleme pratiği olarak değil beden, kimlik, kültürel hafıza ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinin kesişiminde şekillenen çok katmanlı bir sosyokültürel olgu olarak ele almaktadır. Bu doğrultuda araştırmanın kuramsal çerçevesi, beden sosyolojisi, kimlik kuramları, kültürel hafıza çalışmaları ve toplumsal cinsiyet yaklaşımlarını disiplinlerarası bir bakış açısıyla bir araya getirmektedir. Böylece deq'in bireysel tercihlerin ötesinde, toplumsal ilişkiler, kültürel süreklilik ve kolektif anlam dünyası içerisinde nasıl üretildiği ve yeniden anlamlandırıldığı açıklanmaya çalışılmaktadır. Bunun için de dört ana çerçeve belirlenmeye çalışılmıştır; Beden sosyolojisi, kimlik, kültürel hafıza ve toplumsal cinsiyet.

Bu çalışmada beden sosyolojisi, kimlik kuramları, kültürel hafıza çalışmaları ve toplumsal cinsiyet yaklaşımları birbirinden bağımsız kuramsal açıklamalar olarak değil, deq dövmesini çok boyutlu biçimde yorumlamaya imkân sağlayan tamamlayıcı analiz araçları olarak ele alınmaktadır. Böylece deq, yalnızca geleneksel bir beden süsleme pratiği değil beden, kimlik, kültürel hafıza ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinin kesişiminde şekillenen dinamik bir sosyokültürel olgu olarak yeniden okunmaktadır.

1.1. Beden Sosyolojisi

Beden sosyolojisi, bedenin yalnızca biyolojik bir varlık olmadığını, toplumsal, kültürel ve siyasal süreçler içerisinde anlam kazanan bir yapı olduğunu kabul etmektedir. Bu bağlamda dövme, bedenin estetik olarak süslenmesinden çok, bireyin toplumsal aidiyetini, yaşam deneyimlerini ve kültürel kimliğini görünür kılan sembolik bir ifade biçimi olarak değerlendirilebilir. Nitekim beden, kültürel anlamların işlendiği ve toplumsal ilişkilerin görünür hâle geldiği bir yüzey niteliği taşımaktadır.[3] Scheper-Hughes ve Lock'un belirttiği gibi beden, bireysel, toplumsal ve siyasal boyutların kesiştiği çok katmanlı bir alandır.[4]

[3] Mary Douglas, *Natural symbols: Explorations in cosmology (London: Routledge*, 1973), 89.; John O'Neill, *Five bodies: The human shape of modern society* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1985), 23.

[4] Nancy Scheper Hughes- Margaret M. Lock, "The Mindful Body: A Prolegomenon to Future Work in Medical Anthropology", *Medical Anthropology Quarterly* 1/1 (1987), 7.

Bu yaklaşım doğrultusunda Michel Foucault'nun beden ve iktidar ilişkilerine yönelik çözümlemeleri, deq'i yalnızca bireysel bir tercih olarak değil, toplumsal normların, kültürel değerlerin ve iktidar ilişkilerinin beden üzerindeki yansımalarından biri olarak değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır. Foucault'ya göre beden, iktidarın işlendiği pasif bir nesne olmanın ötesinde, aynı zamanda toplumsal anlamların üretildiği ve yeniden kurulduğu bir alandır[5]. Deq de bu yönüyle beden üzerinde taşınan kültürel kodların görünür hâle geldiği sembolik bir pratik olarak değerlendirilebilir.

Beden sosyolojisinin bir diğer önemli kuramsal dayanağını Pierre Bourdieu'nün habitus yaklaşımı oluşturmaktadır. Bourdieu'ye göre bireylerin gündelik yaşam pratikleri, içinde yetiştikleri toplumsal çevrenin ve kültürel deneyimlerin bedenselleşmiş biçimlerini yansıtmaktadır.[6] Bu anlamda habitus, yalnızca düşünme biçimlerini değil, bedenin kullanımını ve bedene yüklenen anlamları da şekillendirmektedir.[7] Deq geleneği de kuşaktan kuşağa aktarılan kültürel pratiklerin bedene kazınmış bir yansıması olarak habitusun somut örneklerinden biri olarak değerlendirilebilir. Böylece deq, yalnızca estetik bir uygulama değil, kültürel sermayenin ve toplumsal aidiyetin beden üzerinden görünür hâle geldiği bir ifade biçimi niteliği kazanmaktadır.

1.2. Kimlik Göstergesi Olarak DEQ

Kimlik, bireyin kendisini tanımlama biçiminin yanı sıra içinde bulunduğu toplumsal yapı ile kurduğu ilişkinin de önemli bir göstergesidir.[8] Günümüz sosyoloji literatüründe kimlik, sabit ve değişmez bir özellikten ziyade toplumsal etkileşim süreçleri içerisinde sürekli yeniden kurulan dinamik bir yapı olarak ele alınmaktadır.[9] Bu bağlamda beden, kimliğin görünür hâle geldiği ve bireyin kendisini toplumsal alanda ifade ettiği en önemli alanlardan biri olarak değerlendirilmektedir.[10] Beden, kimliğin görünür hâle geldiği[11] en önemli alanlardan biridir.

Deq dövmesi de bireyin ait olduğu aileyi, aşireti, etnik grubu veya kültürel topluluğu simgeleyen bedensel göstergelerden biri olarak değerlendirilebilir. Dövme motifleri yalnızca estetik tercihler değil, aynı zamanda bireyin toplumsal aidiyetini görünür kılan sembolik kodlardır.[12] Bu yönüyle DEQ, "kişisel kimliğin yanı sıra kolektif kimliğin de bedene işlenmiş biçimi olarak"[13] değerlendirmek mümkündür.

---

5 Michel Foucault, *Hapishanenin doğuşu*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay (Ankara: İmge Kitabevi, 2019) 168; Ali Akay, *Michel Foucault'da iktidar ve direnme odakları* (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2019), 84.

6 Pierre Bourdieu, *Pratik nedenler: Eylem kuramı üzerine*, çev. H. Tufan. (İstanbul: Hil Yayın, 2015), 161.

7 Bourdieu, *Pratik nedenler: Eylem kuramı üzerine*, 171.

8 Nuri Bilgin, *Kimlik inşası* (İzmir: Aşina Kitaplar, 2007), 15.

9 Anthony Giddens, *Modernite ve Bireysel Kimlik: Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum*, çev. Ümit Tatlıcan (İstanbul: Say Yayınları, 2010). 78.

10 Chris Shilling, *Beden ve sosyal Teori*, çev. İrfan Kaya (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2016). 19.

11 Sâri Nöre, *Bir Düşlem Olarak Kadın Bedeni, Kadınlar ve Siyasal Yaşam* (İstanbul: Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği, 1991), 106.

12 Shilling, *Beden ve Sosyal Teori*, 88.

13 Bilgin, *Kimlik İnşası*, 157.

1.3. Kültürel Hafıza

Kültürel hafıza, bir toplumun geçmişe ilişkin bilgi, deneyim, inanç ve değerlerini semboller, ritüeller, metinler, anıtlar ve diğer kültürel taşıyıcılar aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktaran, kolektif kimliğin sürekliliğini sağlayan toplumsal hatırlama biçimidir. Bu hafıza, bireysel anıların ötesinde kurumsallaşmış yapılar aracılığıyla korunur ve yeniden üretilir. Assmann'a[14] göre kültürel hafıza, geçmişi yalnızca muhafaza eden bir yapı değil; aynı zamanda bugünün ihtiyaçları doğrultusunda geçmişi yeniden anlamlandıran dinamik bir süreçtir. Benzer biçimde Halbwachs, bireysel hatırlamanın daima toplumsal çerçeveler içerisinde gerçekleştiğini, insanların geçmişi içinde bulundukları sosyal grupların referansları doğrultusunda yeniden kurduklarını belirtmektedir. Kültürel hafıza kavramını Halbwachs'ın ''Kolektif Hafıza'' konusundaki iddiaları, insanın iletişim kuran sosyal bir canlı olması gerçeğine dayandırarak vurgulamak gerekiyor. Halbwachs'a[15] göre, doğası gereği sosyal bir varlık olan insan, sosyal çevresinden bağımsız değildir. İnsanların yaptıkları ve davranışları birilerinin tanıklığında gerçekleşmektedir. Bu tanıklık toplumsal bir hafıza meydana getirmektedir. Böylece toplumsal hafıza, geçmiş deneyimlerin, ortak yaşam pratiklerinin ve kültürel değerlerin kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlayan temel mekanizma haline gelmektedir. Bu aktarım yalnızca yazılı ya da sözlü kültür aracılığıyla değil, ritüeller, semboller ve beden pratikleri yoluyla da gerçekleşmektedir.[16] Bu yönüyle dövme, kültürel hafızanın beden üzerinde görünür hâle geldiği sembolik anlatım biçimlerinden biri olarak değerlendirilebilir.

Halbwachs'ın[17] kolektif hafıza yaklaşımı, bireysel belleğin toplumsal bağlam içerisinde şekillendiğini ortaya koymaktadır. Bu yaklaşıma göre sosyal çevre kişilerin hafızalarını belirler. Bu çerçevede DEQ, yalnızca bireysel tercihlerin değil toplulukların ortak geçmişini, inanç sistemlerini ve kültürel deneyimlerini taşıyan kolektif hafızanın bedensel yansımaları olarak değerlendirilebilir. Benzer şekilde Clifford Geertz'in kültürlerin yorumlanmasına ilişkin yaklaşımı da DEQ'in sembolik anlam dünyasını açıklamada önemli katkılar sunmaktadır. Geertz'e[18] göre kültür, insanların anlam ürettikleri semboller sistemidir. Bu bakımdan deq motifleri yalnızca estetik şekiller değil, toplumsal belleği, ortak değerleri ve kültürel kimliği görünür kılan sembolik anlatılardır. Bu değerlendirmeler ışığında deq, geçmiş ile bugün arasında kültürel sürekliliği sağlayan, toplumsal hafızayı bedene taşıyan ve kuşaklararası aktarımı mümkün kılan yaşayan bir kültürel miras olarak değerlendirilebilir.

Clifford Geertz'in kültürlerin yorumlanmasına ilişkin yaklaşımı da deq 'in sembolik anlam dünyasını açıklamada önemli katkılar sunmaktadır. Geertz'e[19] göre kültür, insanların dünyayı anlamlandırırken oluşturdukları ve kuşaktan kuşağa aktardıkları semboller

14 Jan Assmann, *Kültürel bellek: Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*, çev. Ayşe Tekin (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015), 54.

15 Maurice Halbwachs, *Kolektif Hafıza,* çev. Banu Barış (Ankara: Heretik Yayınları, 2017).

16 Gökçen Başaran İnce, *Medya ve Toplumsal Hafıza. Kültür ve İletişim,* (2010), 13.

17 Maurice Halbwachs, *Kolektif Hafıza*, çev. Banu Barış (Ankara: Heretik Yayınları, 2017), 35.

18 Clifford Geertz, *Kültürlerin Yorumlanması,* çev. H. Arslan (İstanbul: Dost Kitabevi, 2010).

19 Geertz, *Kültürlerin Yorumlanması*, 17.

sistemi olup, bu semboller aracılığıyla toplumsal yaşam anlam kazanmaktadır. Bu nedenle kültürel olguların anlaşılabilmesi, yalnızca onların görünür biçimlerinin değil, taşıdıkları anlam katmanlarının da yorumlanmasını gerektirmektedir.[20] Bu bakımdan deq motifleri yalnızca estetik şekiller değil, toplumsal belleği, ortak değerleri, inanç sistemlerini ve kültürel kimliği görünür kılan sembolik anlatılar olarak değerlendirilebilir. Dövme motifleri, ait olunan topluluğun tarihsel deneyimlerini ve kültürel kodlarını beden üzerinde somutlaştırarak sembolik iletişimin önemli araçlarından biri hâline gelmektedir.

Bu değerlendirmeler ışığında deq, geçmiş ile bugün arasında kültürel sürekliliği sağlayan, toplumsal hafızayı bedene taşıyan ve kuşaklararası kültürel aktarımı mümkün kılan yaşayan bir kültürel miras olarak değerlendirilebilir. Bu noktada Edward Said'in oryantalizm yaklaşımı, Batı'nın Doğu toplumlarını ve onların kültürel pratiklerini belirli söylemler aracılığıyla temsil ettiğini ve bu temsillerin çoğu zaman iktidar ilişkileri çerçevesinde şekillendiğini ortaya koymaktadır.[21] Bu çerçevede deq gibi geleneksel beden pratikleri de yalnızca yerel kültürel anlamlarıyla değil, modernleşme süreçleri ve Batılı temsil biçimleri içerisinde yeniden tanımlanan kültürel göstergeler olarak değerlendirilebilir. Böylece Said'in yaklaşımı, deq 'in günümüzdeki kültürel konumunun ve geleneksel beden pratiklerine yönelik bakış açılarının eleştirel bir perspektifle değerlendirilmesine kuramsal katkı sağlamaktadır.

2. Deq'in Anlamı Tarihsel ve Kültürel Arka Planı

Dövme genellikle Mezopotamya bölgesinde yaşayan insanların kültürü çerçevesinde ele alınmaktadır. Fakat dövme geleneği yalnızca Mezopotamya'ya özgü değildir. Antik Mısır mumyalarında MÖ 2000'lere tarihlenen dövmeler tespit edilmiştir. Ayrıca Britonlar, Galyalılar, Traklar ve Japon toplumlarında da tarihsel dövme örnekleri görülmektedir. Japonya'da irezumi geleneğinin MÖ 10.000'lere kadar uzandığı belirtilmektedir. Alpler'de bulunan ve yaklaşık 5300 yıl önce yaşadığı düşünülen Ötzi'nin bedenindeki dövmeler de dünyanın en eski dövme örneklerinden biri kabul edilmektedir.[22] Dövmenin çok eskilere dayanan tarihi ile beraber kendi içerisinde farklı anlamlar taşıyan çeşitleri bulunmaktadır. Bunlardan biri deq'tir.

Genel olarak dövme biçimi şeklinde tanımlanan bu işaret, Kürtçe'de deq, Süryanice'de daqqe veya dyoqo, bazı kaynaklarda ise xał ve Asurca'da rushma olarak adlandırılan geleneksel bir dövme biçimidir.[23] Türkiye'de özellikle Şanlıurfa, Mardin ve Diyarbakır illerinde yaygın olarak görülmektedir. Deq geleneği Kürtler ve Yezidiler başta olma üzere Araplar, Süryaniler, Türkmenler ve bölgedeki diğer topluluklarda da benzer biçimlerde uygulanmıştır.

---

20 Geertz, *Kültürlerin Yorumlanması,* 31.

21 Edward. W. Said, *Oryantalizm: Sömürgeciliğin Keşif Kolu*, çev. N. Uzel (İstanbul: Metis Yayınları, 2017), 28.

22 Semra Kılıç Karatay, Aksaray'da Unutulan Bir Gelenek "Dövme Sanatı", *Journal of Awareness* 3/5 (2018), 151.

23 Ahmet Taşğın- Marcelo Mollica, "Türkiye'nin Siverek Bölgesinde Dövme Geleneği", *Middle Eastern Studies* 53/2 (2017), 273.

Ekmen'e[24] göre deq sözcüğünün kökeni, Süryanice'de "delmek" anlamına gelen dyoqo kelimesine dayandırılmaktadır. Bu etimoloji, dövmenin uygulanış tekniğiyle doğrudan ilişkilidir, çünkü işlem, derinin delinerek kalıcı iz bırakılması esasına dayanır. Bu yönüyle deq yalnızca estetik bir beden süslemesi değil, aynı zamanda kültürel hafızanın bedene kazınmış bir ifadesidir.

Geleneksel terminolojide erkek dövme ustasına deqqak (dekkak), kadın dövme ustasına deqqake (dekkake) denilmektedir. Dövme taşıyan erkek için medquk (medkuk), kadın için ise medquke (medkuke) ifadeleri kullanılmaktadır.[25] Bu adlandırmalar, deq pratiğinin yalnızca estetik bir uygulama değil, toplumsal statü ve mesleki uzmanlık içeren yerleşik bir kültürel alan olduğunu göstermektedir.

Deq'in tarihsel kökenleri oldukça eskidir. 6. yüzyılın başlarında Amidalı Aëtius, Medicae Artis Principes adlı eserinde deq yapımında kullanılan malzemeleri ve uygulama yöntemlerini ayrıntılı biçimde aktarmıştır. Buna göre çam ağacı kabuğu, paslanmış bronz, sakız ve ağaç yağı ezilerek karıştırılmakta; ayrıca bronz sirke ile karıştırılarak ikinci bir karışım hazırlanmakta, ardından pırasa suyu ile deri temizlenerek desen işlenmekteydi. Bu bilgi, deq geleneğinin Mezopotamya coğrafyasında uzun süreli tarihsel devamlılığa sahip olduğunu göstermektedir.

Kadınlara yapılan dövmelerde dövmeci, mürekkebe batırılmış iğne ile önce deseni çizer, ardından boya deri altına işlerdi. Kullanılan mürekkep çoğu zaman anne sütü, bitkisel karışımlar, hayvan bağırsağı ve lamba isi gibi maddelerden hazırlanırdı.[26] Bu durum, deq uygulamasının yerel bilgi, halk hekimliği ve kadınlar arası aktarım ağlarıyla ilişkili olduğunu göstermektedir.

Deq motifleri çoğunlukla çizgiler, yıldızlar, güneş, ay, yarım daire, haç, dikdörtgen, zikzak, üçgen ve hayvan figürlerinden oluşmaktadır. Güneydoğu Anadolu'daki dövme motifleri genel olarak bitkisel, geometrik, hayvansal, figüratif ve boy/aşiret sembolleri şeklinde sınıflandırılmaktadır. Bu motifler yalnızca süs amacı taşımamakta; bereket, doğurganlık, sağlık, nazardan korunma, sadakat, cesaret, aidiyet ve toplumsal statü gibi anlamlar da içermektedir.[27]

Örneğin ay motifi uzun yaşamı, güneş bilgeliği ve doğurganlığı, tamga kişinin ait olduğu soy veya aşireti, kaz ayağı ölen ruhların cennete ulaşmasını, yıldız ise güzellik ve yara izlerini gizlemeyi simgelemektedir.[28] Üç nokta motifi kadınlar tarafından kuma gelmesini önlemek amacıyla yapılırken, yılan figürü sağlık ve bereketi temsil etmektedir.[29]

---

24 Kübra Nur Ekmen, *Mardin Süryanileri: Tarihi, Sosyal ve Kültürel Yönleriyle* (İstanbul: Çınaraltı Yayınları, 2023), 214.

25 Taşğın- Mollica, "Türkiye'nin Siverek Bölgesinde Dövme Geleneği", 273.

26 Jaclynn Ashly, "Deq: The Tattooist Preserving The Ink of a Disappearing Culture" *Aljazeera* (8 Jan 2023).

27 Uysal Yenipınar-Mehmet Sait Tunç, *Güneydoğu Anadolu Geleneksel Dövme Sanatı: Beden Yazıtları* (Ankara: Etki Yayınları, 2013), 2.

28 Mümtaz Fırat, *Kaybolan İzler: Güneydoğu'da Geleneksel Dövme ya da Dek ve Dak* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017), 88.

29 Fırat, *Kaybolan İzler: Güneydoğu'da Geleneksel Dövme ya da Dek ve Dak*, 92.

Bununla birlikte dövmenin anlamı toplumdan topluma değişmiştir. Maori ve Hawai toplumlarında aidiyet, güç, estetik ve statü göstergesi olarak kullanılırken[30] Samoa toplumunda cinsiyet, cesaret, inanç ve toplumsal konumun işareti olmuştur.[31] Mezopotamya toplumlarında ise deq daha çok kimlik, güzellik, korunma, sağlık, bereket ve aşiret aidiyeti ile ilişkilendirilmiştir.

Türkiye'de deq geleneği günümüzde büyük ölçüde yaşlı kuşak kadınların bedenlerinde görülen kültürel bir iz olarak varlığını sürdürmektedir. Özellikle Şanlıurfa/Siverek, Mardin, Viranşehir, Karacadağ, Derik ve Diyarbakır kırsalında bu geleneğin izlerine rastlanmaktadır. Ancak modernleşme, kentleşme, dini yorumlar ve estetik anlayışın değişmesiyle birlikte deq uygulamasının giderek zayıfladığı, yaşayan bir gelenekten çok kültürel hafıza unsuruna dönüştüğüne[32] yönelik görüşler bulunmaktadır. Bu görüşler de göz önüne alınarak deq kimlik, beden, kültürel hafıza ilişkisi bu süreci anlaşılır kılacaktır.

2.1. Kimlik ve Beden Sosyolojisi Bağlamında Deq

Deq, yalnızca bedene işlenen estetik bir süsleme pratiği değil, aynı zamanda bireyin toplumsal aidiyetini, cinsiyet kimliğini, statüsünü ve kültürel belleğini görünür kılan sembolik bir beden pratiğidir. Bu nedenle deq olgusunu anlamlandırmada beden sosyolojisi ve kimlik kuramları önemli bir teorik çerçeve sunmaktadır. İnsanı diğerlerinden ayıran, onu özgün bir birey hâline getiren ve farklılıkların yanı sıra düşünsel süreçlerin de taşıyıcısı olan beyin, kişinin en mahrem organı olarak kabul edilir. Her ne kadar birey düşüncelerini gizleyebilse de beden, bu düşüncelerin ve iç dünyasının dışavurumunda önemli bir araç işlevi görür. Bu niteliğiyle beden, kendine özgü bir ifade sistemi geliştirirken bireyin hem toplumsal yaşamında hem de kişilerarası etkileşimlerinde kimliğini görünür kılan en temel araçlardan biri hâline gelir. Sınıfsal konum, toplumsal cinsiyet, kültürel birikim ile tarihsel ve mekânsal koşulların şekillendirdiği düşünce dünyası bedene yansımaktadır. Bu yansımalar; beden duruşu, bakışlar, giyim tarzı, yüz ifadeleri, jest ve mimikler gibi çeşitli göstergeler aracılığıyla görünürlük kazanır. Bu açıdan beden, bireyin doğrudan ifade edemediği mahremiyetini, kimliğini ve içinde bulunduğu tarihsel ile toplumsal bağlamı dışa vuran işaretler bütünü olarak değerlendirilebilir. Başka bir ifadeyle beden, anlamı ancak içinde bulunduğu bağlam dikkate alınarak çözümlenebilen ve okunabilen toplumsal bir metin niteliği taşımaktadır.[33] Kimliğin yansıtılması, insanın tanımlanma biçimleri bedenin ve özelde de organın tanımlanması ile şekillenir. Bu şekillenme ve tanınma, kimlik oluşumu modern dönemlerin bedeni tezahür eden en iyi simgesidir.

Beden, yalnızca biyolojik özellikleriyle var olan tarafsız ve doğal bir yapı değil; iktidar ilişkilerinin, kültürel kodların, toplumsal normların ve aidiyet biçimlerinin şekillendiği

30 Enid Schildkrout, "Inscribing the body". *Annual Review of Anthropology* 33 (2004), 322.

31 Margo DeMello, *Bodies of İnscription: A Cultural History Of The Modern Tattoo Community* (Duke University Press, 2000), 57.

32 Fırat, *Kaybolan İzler: Güneydoğu'da Geleneksel Dövme ya da Dek ve Dak*, 133.

33 İbrahim, Mavi, İktidar ve Beden, (İstanbul: Kitapyurdu doğrudan yayıncılık, 2023).

toplumsal bir alandır. Bu bağlamda dövme gibi kalıcı bedensel uygulamalar, söz konusu toplumsal süreçlerin bedende görünür hâle gelen yansımaları olarak değerlendirilebilir. Deq pratiği ise bedeni, toplumsal belleğin, etnik kimliğin ve toplumsal cinsiyete ilişkin normların aktarıldığı ve temsil edildiği bir taşıyıcıya dönüştürmektedir.

Bu bağlamda deq, bir yandan bireyin kendi bedeni üzerinde anlam üretme biçimi, diğer yandan topluluğun birey üzerinde bıraktığı kültürel izin ifadesidir. Özellikle Güneydoğu Anadolu'da kadınların yüz, el, çene, alın ve bilek bölgelerine yapılan deq motifleri, yalnızca kişisel tercihi değil, kuşaktan kuşağa aktarılan toplumsal kimlik kodlarını da temsil etmektedir. Bu nedenle deq'in sosyolojik çözümlemesi, bedenin nasıl toplumsallaştığını ve kimliğin nasıl bedenselleştiğini anlamayı gerektirir.

Beden, kültürel pratiklerin ve toplumsal eylemlerin farklı bağlamları içerisinde anlam kazanan bir olgu olarak ele alınmaktadır. Bu doğrultuda beden; sağlık, siyasal iktidar ve tahakküm, travma, din, toplumsal cinsiyet, benlik, duygu ve teknoloji gibi çeşitli alanlarla kurduğu ilişkiler üzerinden incelenmektedir. Bedenin farklı işlev ve görünümlerini merkeze alan bu yaklaşım, bedenin tekil bir yapıdan ziyade çok katmanlı ve çok boyutlu bir olgu olduğunu ileri sürmektedir. Bu perspektiften hareketle geliştirilen "çoklu beden" yaklaşımı ise bedenin ele alınan boyutlarına göre farklı beden biçimlerinin varlığını kabul etmektedir. Douglas[34], bedenin sosyal ve fiziksel yönlerine gönderme yaparak 'iki bedene' dikkat çekmiştir. Bedenin çok boyutlu yapısını açıklamaya yönelik yaklaşımlar arasında, Scheper-Hughes ve Lock[35] tarafından geliştirilen "üç beden" modeli önemli bir yere sahiptir. Bu modele göre beden; bireysel beden, sosyal beden ve siyasal beden olmak üzere üç farklı düzlemde ele alınmaktadır. O'Neil[36] bu sınıflandırmayı genişleterek bedeni dünyanın bedeni, sosyal beden, siyasal beden, tüketici bedeni ile tıbbi (tıbbileştirilmiş) beden olmak üzere beş farklı kategori çerçevesinde değerlendirmiştir.

Bedeni tanımlama konusunda Patocka[37] bedeni yalnızca anatomik ya da fizyolojik incelemelerin konusu olarak değerlendirmez. Ona göre insan bedeni, öncelikle bireyin doğrudan deneyimlediği ve yaşamını sürdürürken sürekli içinde bulunduğu öznel bir olgudur. Yaşayan bedenin varlığı, anatomik ve fizyolojik bedenin mevcudiyetini gerektirse de öznel beden, nesnel bedenin basit bir yansıması değildir. Bu nedenle beden, bir yönüyle öznel deneyimin taşıyıcısı olurken, diğer yönüyle insan yaşamının vazgeçilmez koşulu olması bakımından nesnel bir gerçeklik niteliği de taşımaktadır.

Beden sosyolojisi ve iktidar ilişkileri üzerine en etkili kuramsal katkılardan biri Michel Foucault tarafından ortaya konulmuştur. Foucault'ya[38] modern toplumlarda beden, iktidarın

---

34 Mary Douglas, *Natural symbols: Explorations in Cosmology* (London: Routledge, 1973).

35 Nancy Scheper vd. "The Mindful Body: A Prolegomenon to Future Work in Medical Anthropology", *Medical Anthropology Quarterly* 1/1 (1987).

36 John O'Neill, Five bodies: The Human Shape Of Modern Society.

37 Jan Patocka. "Body, Community, Language, World". *Open Hourt* 3 (1997).

38 Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, 32.

en görünür ve en etkin biçimde işlediği alanlardan biridir. İktidar, yalnızca hukuki düzenlemeler aracılığıyla değil; bedeni disipline eden, denetim altında tutan ve belirli normlara uygun biçimde şekillendiren mekanizmalar yoluyla da işlev görmektedir. Bu çerçevede beden, tarihsel süreç boyunca cezalandırılan, eğitilen, gözetim altında tutulan ve yeniden biçimlendirilen bir toplumsal alan olarak varlık göstermiştir. Dolayısıyla bedeni, siyasal iktidar ilişkilerinden ve toplumsal güç dinamiklerinden bağımsız değerlendirmek mümkün değildir.

Aktay'a[39] göre beden, kimliğin kurulması ve farklılığın görünür kılınmasında en önemli toplumsal alanlardan biridir. Farklı ideolojiler, siyasal iktidarlar ve dinler, beden üzerinde hâkimiyet kurarak kendi değer ve normlarını görünür kılmaya çalışmaktadır. Buna karşılık bireyler de bedenlerini, bu ideolojik, siyasal ya da dinsel müdahalelere karşı direniş ve özneleşme alanı olarak yeniden inşa edebilmektedir. Bu durum, bedenin hem iktidarın uygulanma zemini hem de iktidara karşı geliştirilen direncin taşıyıcısı olabildiğini göstermektedir. Beden sosyolojisinin ortaya koyduğu kuramsal çerçeve ve güncel ampirik örnekler, özellikle küreselleşme sürecinde bedenin dinî, siyasal ve ideolojik güç mücadelelerinin merkezinde yer aldığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda küresel ölçekte işleyen siyasal beden politikaları ile bireylerin bedenleri üzerinden geliştirdikleri kimlik ve farklılık stratejileri arasındaki gerilim, çağdaş dünyanın temel toplumsal çatışma alanlarından biri olarak değerlendirilmektedir.

Deq pratiği bu açıdan değerlendirildiğinde, beden üzerinde kurulan alternatif bir anlam rejimi olarak görülebilir. Resmî kurumların, modern estetik normların veya dini yasakların dışında kalan deq, yerel toplulukların beden üzerinde kendi kültürel otoritesini kurma biçimidir. Özellikle kadın bedenine işlenen deq motifleri hem toplumsal denetimin hem de toplumsal aidiyetin işaretleri olarak okunabilir. Bir başka ifadeyle beden, burada hem iktidarın nesnesi hem de kültürel direnişin yüzeyi hâline gelir.

Foucault'nun "iktidar bedenleri üretir"[40] yaklaşımı düşünüldüğünde, deq yalnızca bedene sonradan eklenen bir süs değil, bireyin hangi topluluğa ait olduğunu belirleyen sosyal bir işaretleme mekanizmasıdır. Deq taşıyan beden, toplum içinde okunabilir, sınıflandırılabilir ve tanımlanabilir hâle gelir. Böylece beden, kültürel kimliğin görünür arşivine dönüşmektedir.

Pierre Bourdieu'nün sosyolojik yaklaşımında beden, toplumsal yaşamın anlaşılmasında merkezi bir kavramsal konuma sahiptir. Arpacı'ya[41] göre Bourdieu, özne-yapı ve birey-toplum karşıtlığını aşmaya yönelik kuramsal çabalarında, toplumsal yapıların beden aracılığıyla nasıl içselleştirildiğini ve somutlaştığını göstermeyi temel bir yöntem olarak benimsemiştir. Bu doğrultuda beden, yalnızca toplumsal süreçlerden etkilenen pasif bir unsur değil,

39 Yasin Aktay, "İktidar Nesnesi ve Kaynağı Olarak Beden ve Kimlik Politikaları: Kamusal Alan Tartışmalarına Bir Dipnot," *Sivil Toplum Dergisi* 2 / 15 (Nisan - Mayıs – Haziran, 2003).

40 Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, 32.

41 Murat Arpacı, "Pıerre Bourdieu'nün Sosyolojisinde Beden, Cinsiyet ve Cinsellik" *İmgelem* 4/6 (2020), 245-264

aynı zamanda toplumsal pratikleri üreten ve yeniden şekillendiren etkin bir özne niteliği taşımaktadır. Böylece beden, birey ile toplum arasında kurulan katı metodolojik ayrımları sorgulayan ve bu ikiliği aşmaya imkân tanıyan bir işlev üstlenmektedir.

Bourdieu'nün beden anlayışı, özellikle sınıf temelli toplumsal eğilimlerin ve pratiklerin açıklanmasında daha belirgin hâle gelmektedir. Onun geliştirdiği habitus, kültürel sermaye, sembolik şiddet ve eril tahakküm gibi temel kavramlar, toplumsal yapıların bedensel pratikler aracılığıyla içselleştirilmesi ve yeniden üretilmesi düşüncesine dayanmaktadır. Bu nedenle bedenselleşme, Bourdieu'nün kuramsal çerçevesinde yalnızca bireysel deneyimi açıklayan bir unsur değil, aynı zamanda toplumsal eşitsizliklerin ve güç ilişkilerinin nasıl sürdürüldüğünü anlamaya imkân veren temel bir analiz ekseni olarak öne çıkmaktadır. Habitus, bireylerin bedenselleştirdiği eğilim ve yatkınlıkları; kültürel sermaye ise beden aracılığıyla kazanılan bilgi, beceri ve yetkinlikleri ifade etmektedir. Eril tahakküm ise toplumsal cinsiyet farklılıklarını yeniden üreterek ataerkil iktidarın beden üzerinde somutlaşmasını sağlayan bir yapı niteliğindedir. Buna karşılık sembolik şiddet, hem bu bedensel yatkınlıkların oluşumuna zemin hazırlayan hem de eril tahakkümün beden üzerinden yeniden üretilmesini mümkün kılan sembolik mekanizmaların ve iktidar ilişkilerinin bütününü kapsamaktadır.

Pierre Bourdieu'ye[42] göre toplumsal yaşam, bireylerin bilinçli tercihlerinden çok, içinde yetiştikleri sosyal dünyanın bedenlerine ve davranışlarına kazıdığı eğilimler doğrultusunda şekillenir. Bourdieu bu içselleşmiş yatkınlıklar sistemini habitus kavramıyla açıklar. Habitus, düşünme, davranma, beğenme ve algılama biçimlerinin toplumsal süreçler içinde bedene yerleşmiş hâlidir.

Deq geleneği habitus kavramı açısından değerlendirildiğinde, bireyin bedeni üzerinde taşıdığı motiflerin kişisel seçimden çok kolektif öğrenme süreçlerinin sonucu olduğu görülür. Hangi motifin nereye yapılacağı, hangi yaşta uygulanacağı, hangi anlamı taşıdığı gibi unsurlar toplumsal olarak öğrenilir ve kuşaktan kuşağa aktarılır. Böylece deq, toplumsal habitusun bedendeki görünür tezahürü olur.

Bourdieu'nün sosyal sermaye kavramı da deq'in toplumsal işlevini anlamada açıklayıcıdır. Sosyal sermaye, bireyin ait olduğu ağlar, ilişkiler ve tanınma biçimleri üzerinden elde ettiği toplumsal değeri ifade eder.[43] Deq taşıyan bir birey, belirli bir aşirete, etnik topluluğa veya kültürel çevreye ait olduğunu görünür kılar. Bu görünürlük, bireye tanınma, güven, aidiyet ve topluluk içi kabul sağlayabilir. Özellikle kırsal topluluklarda deq, bireyin "bizden biri" olduğunun işareti olarak işlev görmektedir. Dolayısıyla deq, yalnızca estetik değil, aynı zamanda bedene yazılmış sosyal sermayedir. Beden, burada toplumsal ilişkilere erişim sağlayan sembolik bir kaynağa dönüşmektedir.

---

42 Pierre Bourdieu, *Sosyal Sermaye: Kuram, Uygulama, Eleştiri*, ed. Mehmet Murat Şahin ve Ahmet Zeki Ünal. (İstanbul: Heretik Yayıncılık, 2015), 91,

43 Pierre Bourdieu, *Sosyal Sermaye: Kuram, Uygulama, Eleştiri,* ed. Mehmet Murat Şahin - Ahmet Zeki Ünal (İstanbul: Heretik Yayıncılık, 2015), 249.

Judith Butler, bedenin yalnızca biyolojik bir varlık olmadığını, toplumsal söylemler, normlar ve tekrar eden performanslar aracılığıyla anlam kazandığını savunur. Butler'ın[44] performativite (edimsellik) yaklaşımı, öznenin tarihsel ve kültürel bağlamdan bağımsız düşünülemeyeceğini; bireysel iradenin de mutlak bir özgürlüğe sahip olmadığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Buna göre bireylerin kullandıkları dil, kurdukları ifadeler ve gerçekleştirdikleri eylemler, iktidarın ürettiği söylemsel yapıların etkisi altında şekillenmektedir. Performatif tekrarlar ise bu söylemlerin sürekli yeniden üretilmesini sağlayarak onların doğal ve sorgulanamaz gerçeklikler gibi algılanmasına katkıda bulunur. Bununla birlikte Butler'ın yaklaşımı, öznenin tamamen ortadan kalktığını ya da iradesinin bütünüyle yok sayıldığını ileri sürmez. Aksine, öznenin iradesini biçimlendiren tarihsel ve toplumsal süreçleri görünür kılarak, daha eleştirel, özerk ve özgür kimliklerin kurulabilmesine imkân sağlayacak kuramsal bir zemin sunmaktadır. Butler'a[45] göre kimlik, sabit ve doğal bir öz değil, sürekli yeniden üretilen toplumsal bir performanstır Özellikle kadınlık ve erkeklik gibi kategoriler, bedensel tekrarlar yoluyla kurulmaktadır.

Deq uygulaması Butler'ın yaklaşımıyla değerlendirildiğinde, beden üzerinde tekrar eden kültürel bir performans olarak okunabilir. Kadınların alın, çene, dudak veya ellerine yaptırdığı motifler, yalnızca süs değil, kadınlık kimliğinin toplumsal olarak tanınan biçimlerinden biridir. Benzer şekilde erkeklerin şakak, el veya göğüs bölgelerine yaptırdığı deq motifleri de erkeklik, cesaret veya statüyle ilişkilendirilebilir.

Bu bağlamda deq, toplumsal cinsiyet rollerinin bedensel olarak sahnelenmesine katkı sunar. Beden üzerindeki işaretler, bireyin kim olduğunu değil; toplum içinde nasıl görünmesi beklendiğini de yansıtır. Butler'ın ifadesiyle beden, toplumsal normların tekrar yoluyla üretildiği bir yüzeydir. Deq de bu tekrarın yerel ve tarihsel bir biçimidir.

Ayrıca modernleşme sürecinde deq'in "geri", "ilkel" ya da "istenmeyen" olarak damgalanması da beden üzerindeki söylemsel iktidarı göstermektedir. Hangi bedenin güzel, modern veya makbul sayılacağına ilişkin normlar değiştikçe, deq taşıyan bedenlerin toplumsal anlamı da dönüşmektedir. Bu nedenle deq, yalnızca geleneksel bir pratik değil, beden üzerinde süren anlam mücadelelerinin de parçasıdır.

Kimlik ve beden sosyolojisi açısından deq, bireysel tercihin ötesinde toplumsal bir pratiktir. Foucault açısından beden üzerinde işleyen iktidar ilişkilerini, Bourdieu açısından bedene kazınmış habitusu ve toplumsal sermayeyi, Butler açısından ise kimliğin performatif biçimde üretilmesini görünür kılar. Bu yönüyle deq, toplumsal kimliğin de canlı bir göstergesidir.

---

44 Judith Butler, "Dikkatli Bir Okuma İçin." *Çatışan Feminizmler Felsefi Fikir Alışverişi*, çev. Feride Evren Sezer. (İstanbul: Metis Yayınları, 2021), 147.

45 Judith Butler, *Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*, çev. B. Ertür. (İstanbul: Metis Yayınları, 2008), 52.

2.2. Kültürel Miras ve Geleneksel Uygulamalar Çerçevesinde Deq

Deq, yalnızca bireysel beden süslemesi ya da estetik tercih olarak değerlendirilemeyecek kadar çok katmanlı bir kültürel pratiktir. Şanlıurfa/Siverek, Mardin, Diyarbakır ve çevresinde görülen bu geleneksel dövme biçimi, aidiyet, korunma, bereket, statü, inanç ve toplumsal hafıza gibi anlamlar taşıyan sembolik bir kültürel miras unsurudur. Bu yönüyle deq, somut olmayan kültürel miras kapsamında değerlendirilebilecek, kuşaktan kuşağa aktarılan geleneksel bilgi ve uygulamalar arasında yer almaktadır.

UNESCO'ya[46] göre somut olmayan kültürel miras, toplulukların kimlik duygusu geliştirmesine katkı sağlayan sözlü anlatımlar, ritüeller, el sanatları, toplumsal uygulamalar ve geleneksel bilgi biçimlerinden oluşmaktadır. Deq de bu tanıma uygun biçimde, belirli toplulukların kolektif belleğinde yaşayan, ustadan çırağa ya da kadınlar arası aktarım yoluyla sürdürülen bedensel bir kültür pratiğidir. Bu nedenle deq'in incelenmesi, yalnızca dövme sanatı değil, kültürel süreklilik, temsil ve hafıza açısından da önem taşımaktadır. bu kapsamda fikirler geliştiren Edward Said'e göre Doğu toplumları, Batı merkezli bilgi sistemlerinde çoğu zaman egzotik, irrasyonel, geri kalmış ya da değişime kapalı biçimlerde temsil edilmiştir. Said[47] bu temsil biçimini oryantalizm olarak adlandırmakta ve bunun yalnızca kültürel bir söylem değil, aynı zamanda siyasal bir iktidar biçimi olduğunu belirtmektedir.

Deq pratiği de özellikle dışarıdan bakıldığında zaman zaman "ilkel", "acı verici", "arkaik" ya da "modern olmayan" bir gelenek şeklinde tanımlanabilmektedir. Bu yaklaşım, deq'in yerel anlam dünyasını göz ardı eden dışsal ve indirgemeci bir bakış açısını yansıtır. Oysa deq, uygulandığı topluluklar açısından estetik, korunma, bereket, aidiyet ve hafıza anlamları taşıyan çok yönlü bir pratiktir. Said'in yaklaşımı çerçevesinde deq'i değerlendirmek, onu yalnızca egzotik bir folklor öğesi gibi görmek yerine, kendi tarihsel ve toplumsal bağlamı içinde anlamayı gerektirir. Çünkü yerel beden pratikleri üzerine üretilen bilgi, çoğu zaman iktidar ilişkilerinden bağımsız değildir. Deq'in uzun süre "geri kalmışlığın simgesi" olarak kodlanması da modernleşmeci ve merkezî bakış açılarının bir sonucudur. Bu nedenle deq üzerine yapılacak akademik çalışmalar, temsil sorununu dikkate almalı ve yerel aktörlerin sesine öncelik vermelidir. Yerelden bağımsız düşünülecek her çalışmanın da karşılık bulamayacağı bilinmelidir. Bu kapsamda Deq batı gözüyle değil, toplumsal kültürün taşıyıcısı olan motifler ve değerler çerçevesinde değerlendirilmelidir. Oryantalist bakış açısı ve refleks ile ilkel yaklaşımlar şeklinde değil, toplulukların kültürel hafızaları, birikimleri ve aidiyetleri olarak okunmalıdır.

Kültür bütün medeniyetlerde geleceğe taşınan ve geçmişin mirasından beslenen bir süreç olarak görülmektedir. Toplumların varlığının temeli kültürel olarak var olmalarından geçmektedir. Bu süreci değerlendiren Clifford Geertz[48] kültürü insanların ördüğü anlam ağları olarak tanımlar ve sosyal bilimcinin görevinin bu anlam ağlarını çözümlemek olduğunu

46 UNESCO, *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi (2003 Sözleşmesi Türkçe Metni)*. (Paris: UNESCO Türkiye Millî Komisyonu, 2018), 5.

47 Edward. W. Said, *Oryantalizm: Sömürgeciliğin Keşif Kolu*, çev. Nur Uzel (İstanbul: Metis Yayınları, 2017), 15.

48 Geertz, *Kültürlerin Yorumlanması,* 17.

ifade eder. Geertz'e göre kültürel pratikler yalnızca davranış değil yorumlanması gereken sembolik metinlerdir. Bu yaklaşım, deq gibi sembolik beden uygulamalarının anlaşılmasında son derece işlevseldir.

Deq motifleri, yıldız, güneş, ay, yılan, üçgen, zikzak, haç, nokta ve tamga gibi semboller aracılığıyla belirli anlamlar taşımaktadır. Örneğin güneş motifi doğurganlık ve yaşam enerjisini, yılan motifi sağlık ve korunmayı, üçgen motifi kadınlık ve rahmi, tamga ise soy veya aşiret aidiyetini simgeleyebilmektedir. Bu nedenle deq motifleri, beden üzerine yazılmış sembolik bir dil olarak değerlendirilebilir. Geertz'in yoğun betimleme yöntemi açısından bakıldığında, bir deq motifinin anlamı yalnızca şeklin kendisinde değil onu yaptıran kişinin yaşı, cinsiyeti, toplumsal konumu, inancı ve yaşadığı çevre ile çözümlenebilir. Örneğin aynı yıldız motifi bir kadın için güzellik ve nazardan korunma anlamı taşırken, başka biri için yalnızca aile geleneğinin devamı olabilir. Dolayısıyla deq'i anlamak, yalnızca motifleri listelemek değil onların yerel bağlam içindeki anlamlarını yorumlamaktır. Bu bağlamı aynı zamanda kültürel pratiklerle beraber düşünmek gerekmektedir.

Kültür bir toplumun hafızasıdır. Bu hafızanın sürekliliği de önce bireylere ardından topluluklara bağlıdır. Bu kapsamda süreci sürdürebilir kılacak olan hafızadır. Tayanç'a[49] göre hafıza kavramı, yaşanılan bir olayın geçmiş ile ilişkisinin zihinde saklanması olarak karşımıza çıkmaktadır. Saklama eylemi, her ne kadar bireysel eylem olarak açıklansa da toplumsal bir yönünün de olduğunu söylemek mümkündür. Bu kapsamda yaşanmışlıkların imgeler aracılığıyla saklanması bir hafızaya sahip olduğunun göstermektedir. Bu durumda her bireyin de bir hafızaya sahip olduğunu söylemek mümkündür. Bu hafızanın toplumun temel değerlerini taşıma noktasında önemi de söz konusudur. Kültürlerin çoğunda sözlü aktarımlar mevcuttur. Bu sözlü aktarımların nesilden nesile aktarılmasında birey ve toplulukların hafızası, yaşanmışlıkları etkili olmaktadır. Toplumsal hafıza, kendi dinamikleri içerisinde kolektif, tarihsel ve kültürel hafızanın oluşumuna zemin hazırlamaktadır. Kolektif hafıza ise bireysel anıların ötesine geçerek ortak geçmişe ilişkin hatırlama pratiklerini, resmî anma ritüellerini, toplumsal temsilleri ve ortak kimlikleri besleyen manevi ile bütünleştirici unsurları kapsamaktadır. Bu hafıza biçimi; kişisel tanıklıklar, sözlü tarih anlatıları, gelenekler, mitler, dil, sanat ve popüler kültür gibi farklı toplumsal alanlar aracılığıyla üretilmekte, aktarılmakta ve yeniden şekillenmektedir.[50] Başaran İnce[51] aynı olayı birlikte deneyimleyen bireylerin zihinlerinde farklı biçimlerde yer eden anıların, ortak bir kolektif hafızanın varlığına işaret ettiğini belirtmektedir.

Maurice Halbwachs'a[52] göre hafıza yalnızca bireysel zihinde bulunan psikolojik bir süreç değildir, toplumsal gruplar tarafından şekillendirilen ve sürdürülen kolektif bir yapıdır. İn-

49 Mehmet Tayanç, *Kent İmgesi ve Kentli Kimliği: Şanlıurfa Kent İmgeleri Üzerine Bir Araştırma* (İstanbul: DBY Yayınları, 2021), 153.

50 Jeffrey. K. Olick, "Collective Memory: The Two Cultures", *Sociological Theory* 17/3 (1999), 336.

51 Başaran İnce, "Medya ve Toplumsal Hafıza", 11.

52 Halbwachs, *Kolektif Hafıza,* 41.

sanlar geçmişi, ait oldukları toplumsal çerçeveler içinde hatırlarlar. Bu nedenle gelenekler, ritüeller ve semboller kolektif hafızanın taşıyıcılarıdır. Deq, bu açıdan bedene kazınmış bir hafıza biçimi olarak değerlendirilebilir. Bir kadının yüzünde ya da ellerinde taşıdığı motifler, yalnızca kişisel tercih değil annesinden, ninesinden veya yaşadığı topluluktan devraldığı kültürel geçmişin işaretleridir. Böylece beden, geçmiş kuşakların deneyimini bugüne taşıyan canlı bir arşive dönüşmektedir. Özellikle modernleşme, kentleşme ve göç süreçleriyle birlikte deq yaptırma pratiği azalmış olsa da yaşlı kuşakların bedenlerinde bulunan motifler kültürel hafızanın görünür izleri olarak varlığını sürdürmektedir. Bu nedenle saha araştırmalarında deq taşıyan bireylerle yapılan görüşmeler, yalnızca kişisel yaşam öykülerini değil aynı zamanda bölgenin toplumsal tarihini kolektif hafızasını da ortaya koymaktadır.

Halbwachs'ın kuramı çerçevesinde deq, unutulmaya yüz tutmuş bir geleneğin hatırlama aracıdır. Çünkü topluluklar kimi zaman yazılı belgelerle değil, bedenler, ritüeller ve semboller aracılığıyla geçmişlerini korurlar. Deq de bu sembolik hafıza araçlarından biridir. Kültürel miras ve geleneksel uygulamalar çerçevesinde deq, temsil, anlam ve hafıza boyutlarıyla ele alınması gereken çok yönlü bir kültürel olgudur. Said'in oryantalizm yaklaşımı, deq'in dışarıdan kurulan indirgemeci temsillerine dikkat çekerken, Geertz'in kültürel yorumlama yaklaşımı motiflerin sembolik anlam dünyasını çözümlemeye olanak tanımaktadır. Halbwachs'ın kolektif hafıza kuramı ise deq'in bedene kazınmış tarihsel bellek niteliğini görünür kılmaktadır. Bu yönüyle deq, yalnızca geçmişe ait bir beden pratiği değil bugün de kimlik, aidiyet ve kültürel süreklilik açısından önem taşıyan yaşayan bir mirastır.

3. Türkiye'de Deq Üzerine Yapılan Çalışmaların Beden, Kimlik ve Kültürel Hafıza Çerçevesinde Analizi

Türkiye'de deq üzerine gerçekleştirilen çalışmalar genel olarak 3 ana başlık altında toplanmaktadır; folklor araştırmaları, din sosyolojisi araştırmaları ve antropoloji araştırmaları. Bu başlıklar altında ele alınmasının sebebi deq'in anlam ve sembol farklılıklarından dolayıdır. Anadolu'nun farklı bölgelerinde görülen geleneksel dövme uygulamaları arasında motifler, kullanılan malzemeler ve uygulama teknikleri açısından benzerlikler bulunmakla birlikte, sembollerin taşıdığı anlamlar ve kullanım amaçları bölgesel farklılıklar göstermektedir.

Türkiye'de özellikle Şanlıurfa, Mardin, Diyarbakır ve çevresini kapsayan yerlerde yapılan araştırmalar, bu uygulamanın yalnızca estetik amaçlarla gerçekleştirilen bir beden süsleme pratiği olmadığını, kültürel kimlik, toplumsal aidiyet, inanç sistemi, halk hekimliği ve kolektif hafızanın aktarımıyla yakından ilişkili çok katmanlı bir kültürel olgu olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte mevcut literatürün büyük ölçüde etnografik gözlem, folklorik kayıt ve saha araştırmalarına dayanması, deq'in sosyolojik kuramlar çerçevesinde bütüncül olarak değerlendirilmesini sınırlamaktadır.

Tablo 1. Deq Konusunda Yapılan Çalışmalar

No	Yazar	Yıl	Yayın Türü	Çalışmanın Tam Başlığı	Disiplin	Bölge	Araştırma Yöntemi
1	Yenipınar, U. & Tunç, M. S.	2013	Kitap	*Güneydoğu Anadolu Geleneksel Dövme Sanatı: Beden Yazıtları*	Folklor	Şanlıurfa, Mardin, Siverek	Nitel saha araştırması
2	Akalın, E.	2019	Makale	*Şanlıurfa'nın Harran İlçesi'nde Dövme Geleneği*	Folklor	Harran	Alan araştırması
3	Anşin, G. & Kara, B.	2023	Makale	*Mardin'de Din ve Dövme (Deq) İlişkisi*	Din Sosyolojisi	Mardin	Nitel görüşmeler
4	Anşin, G.	2023	Yüksek Lisans Tezi	*Kadında Dövmenin Sosyolojik Dili: Mardin Örneği*	Sosyoloji	Mardin	Nitel
5	Taşğın, A. & Mollica, M.	2017	Makale	*The Tradition of Tattooing in Siverek, Turkey*	Antropoloji	Siverek	Etnografi
6	Demir, A. Y.	2022	Makale	*Gaziantep Baraklarında Dövme Geleneği, Kimlik İnşası ve Cinsiyet İlişkileri*	Antropoloji	Gaziantep	Etnografi
7	Abiç, S.	2011	Kitap	*Dövme (Dek)*	Halk Bilimi	Mardin	Derleme
8	Turgut, B. H.	2024	Makale	*Bir Sözlü Tarih Çalışması Olarak Feminist Etnografi: Bir Kuşağın Dövmeli [Deq'li] Kadınları*	Antropoloji	Şanlıurfa	Feminist etnografi

Türkiye'de deq üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde araştırmaların önemli bir kısmının bölgesel saha incelemelerine dayandığı görülmektedir. Bu çalışmalar arasında özellikle Harran ve çevresinde gerçekleştirilen araştırma, geleneksel dövmenin kültürel sürekliliğini anlamak bakımından önemli bir yere sahiptir. Akalın[53] , Şanlıurfa'nın Harran ilçesinde yürüttüğü araştırmada deq'in kadınların bedeninde yer alan sıradan bir süsleme unsuru olmanın ötesinde, bireyin yaşam döngüsüne eşlik eden sembolik anlamlar taşıdığını ortaya koymaktadır. Araştırmada dövmenin güzellik algısını güçlendiren estetik bir uygulama olmasının yanı sıra nazardan korunma, bereket, sağlık, doğurganlık ve sosyal kabul gibi farklı işlevler üstlendiği belirtilmektedir. Ayrıca motiflerin gelişigüzel oluşturulmadığı; her sembolün belirli bir kültürel anlam taşıdığı ve kuşaktan kuşağa aktarılan ortak bir sembolik dilin parçası olduğu ifade edilmektedir.[54]

Şekil 1. Deq Örnekleri 1[55]

53 Ebru Akalın, "Şanlıurfa Harran'da Dövme Geleneği", *Folklor Akademi Dergisi* 2/3 (2019).

54 Akalın, "Şanlıurfa Harran'da Dövme Geleneği".

55 Akalın, "Şanlıurfa Harran'da Dövme Geleneği".

Akalın'ın çalışmasının dikkat çekici yönlerinden biri, deq'in bireysel tercihten çok toplumsal öğrenme süreçleri içerisinde şekillenen bir uygulama olduğunu göstermesidir. Araştırmada özellikle yaşlı kadınların geleneksel bilgiyi genç kuşaklara aktaran kültürel taşıyıcılar olduğu vurgulanmakta, dövme uygulamasının aile ve akrabalık ilişkileri aracılığıyla sürdürüldüğü belirtilmektedir. Bu durum, kültürel hafızanın yalnızca sözlü anlatılar yoluyla değil, beden üzerinden de yeniden üretildiğini göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Dolayısıyla deq, bedeni kültürel belleğin görünür hâle geldiği bir taşıyıcı olarak değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır.

Türkiye'de deq üzerine gerçekleştirilen araştırmaların önemli bir diğer kısmı ise Mardin ve çevresinde yoğunlaşmaktadır. Bu çalışmalar arasında Anşin ve Kara[56], deq uygulamasını din sosyolojisi perspektifinden ele alarak literatüre farklı bir katkı sunmaktadır. Araştırmacılar, dövmenin İslam hukukundaki yeri ile bölgesel kültürel pratikler arasındaki ilişkiyi inceleyerek, dini yasaklara rağmen deq'in belirli topluluklarda yaşamaya devam etmesini kültürel aidiyet ve geleneksel kimlik bağlamında değerlendirmektedir. Çalışma, bireylerin dini bilgi ile kültürel miras arasında zaman zaman farklı tercihler geliştirebildiğini ve geleneksel uygulamaların yalnızca dinî normlarla açıklanamayacağını göstermektedir.

Şekil 2. Deq örmekleri 2[57]

Anşin ve Kara'nın değerlendirmeleri, deq'in yalnızca folklorik bir unsur olarak ele alınmasının yetersiz olduğunu ortaya koymaktadır. Araştırmaya göre dövme, bireyin ait olduğu topluluğa ilişkin kimlik göstergelerinden biri olarak işlev görmekte, özellikle kadınlar açısından toplumsal görünürlüğü artıran kültürel bir simge niteliği taşımaktadır. Bu yönüyle deq, beden üzerinde görünür hâle gelen kültürel aidiyetin sembolik ifadelerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Aynı zamanda modernleşme, kentleşme ve dini dönüşüm süreçlerinin geleneksel dövme uygulamalarını önemli ölçüde etkilediği, genç kuşaklarda uygulamanın giderek azaldığı da araştırmanın ulaştığı temel sonuçlar arasında yer almaktadır.[58]

Geleneksel dövme kültürünün bütüncül biçimde ele alındığı bir başka çalışma Yenipınar ve Tunç'un[59] Güneydoğu Anadolu Geleneksel Dövme Sanatı: Beden Yazıtları çalışmasıdır.

56 Gülizar Anşin- Bülent Kara, "Mardin'de Din ve Dövme (Deq) İlişkisi", *Millî Kültür Araştırmaları Dergisi* 7/1 (2023),

57 Anşin- Kara, "Mardin'de Din ve Dövme (Deq) İlişkisi".

58 Anşin- Kara, "Mardin'de Din ve Dövme (Deq) İlişkisi".

59 Yenipınar - Tunç Sait, *Güneydoğu Anadolu Geleneksel Dövme Sanatı: Beden Yazıtları.*

Çalışma deq'i yalnızca belirli bir yerleşim alanıyla sınırlandırmamakta, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin farklı yerleşimlerinde görülen dövme uygulamalarını tarihsel, kültürel ve sanatsal yönleriyle incelemektedir. Çalışmada dövme motiflerinin anlam dünyası, uygulama teknikleri, kullanılan malzemeler ve sembollerin taşıdığı kültürel kodlar ayrıntılı biçimde ele alınmaktadır. Ayrıca bölgesel farklılıklar ile ortak kültürel özellikler karşılaştırmalı olarak değerlendirilmekte, deq'in ortak bir kültürel mirasın önemli unsurlarından biri olduğu vurgulanmaktadır.

Yenipınar ve Tunç'un çalışması, bedeni kültürel iletişimin bir aracı olarak ele alması bakımından dikkat çekmektedir. Araştırmacılar, dövmenin yalnızca bireyin bedeninde yer alan fiziksel bir işaret olmadığını, toplumsal hafızanın, ortak inançların ve kültürel deneyimlerin görünür hâle geldiği sembolik bir anlatı alanı oluşturduğunu belirtmektedir. Bu yaklaşım, beden sosyolojisi ve kültürel bellek kuramları açısından deq'in yeniden değerlendirilmesine önemli katkılar sunmaktadır.

Tablo 2. Deq Çalışmalarının Konu ve Kapsamı

Çalışma	Folklor	Kimlik	Beden Sosyolojisi	Kültürel Hafıza	Toplumsal Cinsiyet	Din	Antropoloji
Yenipınar & (Tunç (2013	✓	✓	–	✓	–	–	✓
Akalın ((2019	✓	✓	–	✓	–	–	–
Taşğın & Mollica ((2017	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Anşin & (Kara (2023	✓	✓	✓	–	✓	✓	✓
Demir ((2022	✓	✓	✓	✓	✓	–	✓

Mevcut literatür genel olarak değerlendirildiğinde Türkiye'de deq üzerine gerçekleştirilen çalışmaların ortak bazı özellikler taşıdığı görülmektedir. Öncelikle araştırmaların büyük bölümü Şanlıurfa, Mardin ve çevresindeki yerel topluluklara odaklanmaktadır. Bu durum, söz konusu bölgelerin geleneksel dövme kültürünün günümüze kadar en belirgin biçimde korunduğu alanlar olduğunu göstermektedir. İkinci olarak çalışmaların önemli bir kısmı deq'i folklor, halk bilimi ve antropoloji ekseninde değerlendirmekte, uygulamanın tarihsel kökenleri, motifleri ve kullanım amaçları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Buna karşılık beden sosyolojisi, kültürel bellek, kimlik kuramları ve toplumsal cinsiyet perspektiflerini birlikte ele alan disiplinlerarası araştırmaların sınırlı olduğu dikkat çekmektedir.

Benzer şekilde mevcut araştırmaların çoğu, deq'i geçmişten günümüze aktarılan geleneksel bir kültürel unsur olarak ele almakta uygulamanın modernleşme, kentleşme, eğitim düzeyindeki artış ve dijital kültürün yaygınlaşması karşısında geçirdiği dönüşümleri sınırlı ölçüde tartışmaktadır. Oysa geleneksel dövme pratikleri günümüzde yalnızca

kültürel mirasın korunması açısından değil, kimlik politikaları, kültürel görünürlük, aidiyet ilişkileri ve bireysel beden algısındaki değişimler bakımından da yeniden değerlendirilmeyi gerektirmektedir.

Bu değerlendirmeler ışığında Türkiye'de deq üzerine gerçekleştirilen çalışmaların önemli bir bilgi birikimi oluşturduğu söylenebilir. Bununla birlikte literatürün büyük ölçüde betimleyici ve etnografik araştırmalardan oluştuğu, kuramsal çözümlemelerin ise görece sınırlı kaldığı görülmektedir. Bu nedenle DEQ'in beden, kimlik ve kültürel hafıza kuramlarını bütünleştiren disiplinlerarası bir bakış açısıyla yeniden ele alınması, mevcut literatürün geliştirilmesine katkı sağlayacaktır. Bu çalışma da söz konusu gereksinimden hareketle deq dövmesini yalnızca geleneksel bir beden süsleme pratiği olarak değil, toplumsal ilişkileri, kültürel belleği ve kimlik oluşum süreçlerini yansıtan çok katmanlı bir sosyokültürel olgu olarak değerlendirmiştir.

Bununla birlikte Türkiye'de deq kültürü üzerine yapılan saha araştırmalarının sınırlı olması, deq'in yaygınlığı, toplumsal dağılımı, kullanım amaçları ve sembolik anlamları konusunda kapsamlı verilere ulaşılmasını zorlaştırmaktadır. Deq'in cinsiyet, yaş, eğitim, meslek ve sosyoekonomik değişkenlerle ilişkisini ortaya koyan çalışmaların sınırlı olması, bu alanın gelecekte yapılacak araştırmalar açısından önemli bir potansiyel taşıdığını göstermektedir.[60]

Sonuç

Bu çalışma, deq dövmesini yalnızca geleneksel bir beden süsleme pratiği veya folklorik bir unsur olarak ele alan yaklaşımların ötesine geçerek, beden, kimlik ve kültürel hafıza ekseninde yeniden yorumlamayı amaçlamıştır. Bu doğrultuda ulusal ve uluslararası literatür disiplinlerarası bir perspektifle değerlendirilmiş, beden sosyolojisi, kimlik kuramları, kültürel hafıza çalışmaları ve toplumsal cinsiyet yaklaşımları ortak bir analitik çerçevede bir araya getirilmiştir. Bu çerçevede çalışma, Foucault'nun bedenin iktidar ve toplumsal söylemler aracılığıyla şekillendiğine ilişkin yaklaşımı, Bourdieu'nün habitus kavramı ve Halbwachs'ın kolektif hafıza kuramının deq olgusunu açıklamada birbirini tamamlayan kuramsal araçlar sunduğunu göstermektedir. Aynı zamanda Geertz'in kültürü anlamlar ağı olarak ele alan yorumsamacı yaklaşımı da deq'in yalnızca bir beden pratiği değil, kültürel anlamların taşıyıcısı olarak değerlendirilmesine katkı sağlamıştır.

Çalışmanın ulaştığı temel sonuçlardan biri, deq'in anlamının yalnızca taşıdığı motiflerde değil, bu motiflerin üretildiği toplumsal bağlamda saklı olduğudur. Deq, bireyin bedenini estetik olarak dönüştüren bir uygulamadan çok, topluluğun tarihsel deneyimlerini, inanç sistemlerini, aidiyet ilişkilerini ve kültürel kodlarını görünür kılan sembolik bir anlatı biçimi olarak işlev görmektedir. Bu yönüyle beden, yalnızca biyolojik bir varlık olmaktan çıkarak kültürel anlamların işlendiği, toplumsal ilişkilerin görünür hâle geldiği ve kolektif hafızanın

60 Çerikan- Alanko, "'Dövme'nin Çeşitli Dillerdeki Etimolojisi ve Kısa Tarihçesi", 183.

taşındığı canlı bir toplumsal metne dönüşmektedir. Bu bulgu, Foucault'nun bedeni toplumsal iktidarın işlendiği bir alan olarak değerlendiren yaklaşımıyla örtüşürken, Bourdieu'nün habitus kavramı deq'in bireysel tercihten çok toplumsal olarak öğrenilen ve bedenselleştirilen bir kültürel pratik olduğunu ortaya koymaktadır.

Araştırma, deq'in kimlik oluşumunda çok katmanlı bir işleve sahip olduğunu da ortaya koymaktadır. Deq, bireysel tercihlerin ötesinde, etnik aidiyetin, toplumsal kabulün, cinsiyet rollerinin ve kültürel sürekliliğin beden üzerinden ifade edilmesini sağlayan sembolik bir araçtır. Bu nedenle beden üzerine işlenen motifler yalnızca kişisel estetik tercihleri değil, aynı zamanda bireyin ait olduğu topluluğun ortak değerlerini ve toplumsal hafızasını da görünür kılmaktadır. Kimlik bu bağlamda sabit bir özellik olarak değil, beden üzerinde sürekli yeniden üretilen ve toplumsal olarak anlam kazanan dinamik bir süreç olarak okunmaktadır. Benzer şekilde Butler'ın performativite yaklaşımı da deq'in yalnızca bedene işlenen bir sembol olmadığını, kimliğin ve toplumsal cinsiyet rollerinin tekrar eden kültürel pratikler aracılığıyla yeniden üretildiğini göstermektedir. Bu yönüyle deq, bireysel kimliğin yanı sıra kolektif aidiyetin de bedensel bir göstergesi niteliğindedir.

Kültürel hafıza açısından değerlendirildiğinde ise deq, geçmiş ile bugün arasında kurulan sembolik bir köprü niteliğindedir. Özellikle modernleşme, kentleşme, göç ve değişen estetik anlayışların etkisiyle uygulama alanı daralmış olsa da deq'in yaşlı kuşakların bedenlerinde yaşamaya devam etmesi, kültürel belleğin yalnızca yazılı ya da sözlü aktarım yoluyla değil, beden aracılığıyla da sürdürülebildiğini göstermektedir. Bu durum, bedenin kültürel hafızanın pasif bir taşıyıcısı değil, geçmişi bugüne aktaran aktif bir bellek mekânı olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla deq'in günümüzdeki değeri, uygulanma sıklığından ziyade kültürel sürekliliği temsil etme kapasitesinde yatmaktadır. Bu sonuç, Halbwachs'ın kolektif hafızanın toplumsal çerçeveler içerisinde kurulduğu yönündeki yaklaşımını desteklemekte; Geertz'in kültürel sembollerin yorumlanmasına ilişkin görüşüyle birlikte değerlendirildiğinde ise deq'in kültürel belleğin beden üzerindeki sembolik temsillerinden biri olduğu anlaşılmaktadır.

Literatür değerlendirmesi, Türkiye'de deq üzerine gerçekleştirilen çalışmaların önemli ölçüde folklor, antropoloji ve din sosyolojisi ekseninde yoğunlaştığını, motifler, uygulama teknikleri ve yerel kültürel özelliklerin ayrıntılı biçimde ortaya konulduğunu göstermektedir. Bununla birlikte mevcut çalışmaların büyük bölümünün betimleyici nitelikte kaldığı, beden sosyolojisi, kimlik kuramları ve kültürel hafıza perspektiflerini aynı kuramsal zeminde bütünleştiren araştırmaların ise oldukça sınırlı olduğu anlaşılmaktadır. Bu yönüyle çalışma, mevcut literatürdeki kuramsal parçalanmışlığa dikkat çekmekte ve farklı disiplinlerin birbirini tamamlayan açıklama gücünü ortaya koymaktadır. Bu durum, deq'in şimdiye kadar ağırlıklı olarak betimleyici biçimde ele alındığını, buna karşılık Foucault, Bourdieu, Halbwachs, Butler, Geertz ve Said'in kuramsal yaklaşımlarını birlikte kullanan disiplinlerarası değerlendirmelerin oldukça sınırlı kaldığını ortaya koymaktadır.

Çalışmanın ortaya koyduğu bir diğer önemli değerlendirme, deq'in yalnızca geçmişe ait, kaybolmaya yüz tutmuş folklorik bir kalıntı olarak değerlendirilmesinin yetersiz olduğudur. Deq, günümüzde uygulama sıklığı azalmış olsa bile, kültürel kimliğin, toplumsal belleğin ve yerel bilgi sistemlerinin anlaşılması bakımından hâlen önemli bir araştırma alanı oluşturmaktadır. Bu nedenle deq'in yalnızca korunması gereken geleneksel bir uygulama olarak değil, değişen toplumsal koşullar içerisinde yeni anlamlar üreten yaşayan bir kültürel miras unsuru olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Böyle bir yaklaşım, deq'i nostaljik bir geçmiş nesnesi olmaktan çıkararak kültürel sürekliliğin dinamik bir bileşeni hâline getirmektedir. Said'in oryantalizm eleştirisi dikkate alındığında deq'in yalnızca geçmişe ait egzotik veya folklorik bir unsur olarak değerlendirilmesi yerine, kendi kültürel bağlamı içerisinde anlamlandırılması gerektiği görülmektedir. Bu yaklaşım, deq'in yaşayan bir kültürel miras unsuru olarak yeniden yorumlanmasına katkı sağlamaktadır.

Sonuç olarak bu derleme, deq dövmesini beden, kimlik ve kültürel hafıza arasındaki karşılıklı etkileşim üzerinden yeniden okuyarak konuya disiplinlerarası bir bakış açısı kazandırmaktadır. Çalışma, bedenin kültürel anlam üretimindeki merkezi rolünü görünür kılarken, kimliğin bedensel pratikler aracılığıyla kurulduğunu ve kültürel hafızanın da bu pratikler üzerinden kuşaklar arasında taşındığını ortaya koymaktadır. Böylece deq, yalnızca bir dövme geleneği değil, bedenin kültürel belleğe dönüştüğü, kimliğin görünür hâle geldiği ve toplumsal sürekliliğin yeniden üretildiği çok katmanlı bir sosyokültürel olgu olarak değerlendirilmektedir. Bu yaklaşımın, geleneksel beden pratiklerine ilişkin gelecekte yapılacak saha araştırmaları, beden sosyolojisi çalışmaları ve kültürel miras araştırmaları için yeni kuramsal açılımlar sunacağı değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda çalışma, Foucault'nun beden ve iktidar yaklaşımını, Bourdieu'nün habitus ve sosyal sermaye kavramlarını, Butler'ın performativite anlayışını, Halbwachs'ın kolektif hafıza kuramını, Geertz'in kültürel yorumlama yaklaşımını ve Said'in oryantalizm eleştirisini ortak bir kuramsal zeminde buluşturarak deq'in çok katmanlı yapısını açıklamaya çalışmıştır. Böylece deq, yalnızca geleneksel bir dövme pratiği olarak değil, beden, kimlik, kültürel hafıza ve toplumsal anlam üretimi arasındaki etkileşimi görünür kılan sosyokültürel bir olgu olarak yeniden değerlendirilmiştir.

Kaynakça | References

Akalın, Ebru. "Şanlıurfa Harran'da Dövme Geleneği". *Folklor Akademi Dergisi* 2/3 (Aralık 2019), 422-439.

Akay, Ali. *Michel Foucault'da İktidar ve Direnme Odakları.* İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2000.

Aktay, Yasin. "İktidar Nesnesi ve Kaynağı Olarak Beden ve Kimlik Politikaları: Kamusal Alan Tartışmalarına Bir Dipnot". *Sivil Toplum Dergisi 1 / 2* (2003), 17-23.

Anşin, Gülizar-Kara, Bülent. "Mardin'de Din ve Dövme (Deq) İlişkisi". *Millî Kültür Araştırmaları Dergisi* 7/1 (2023), 70-83. https://doi.org/10.55774/mikad.1286443

Arpacı, Mehmet. "Pierre Bourdieu'nün Sosyolojisinde Beden, Cinsiyet ve Cinsellik". *İmgelem* 4/6 (2020), 245-264.https://izlik.org/JA72ZZ79SB

Ashly, Jaclynn. (8 Jan 2023) "Deq: The tattooist preserving the ink of a disappearing culture" *Al Jazeera*, Erişim tarihi: 10.03.2026. https://www.aljazeera.com/author/jaclynn_ashly_160911113715023

Assmann, Jan. *Kültürel Bellek: Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik.* çev. Ayşe Tekin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015.

Başaran İnce, Gökçen. "Medya ve Toplumsal Hafıza". *Kültür ve İletişim* 13/1 (2010), 9-30.

Bilgin, Nuri. *Kimlik İnşası.* İzmir: Aşina Kitaplar, 2007.

Bourdieu, Pierre, *Pratik nedenler: Eylem kuramı üzerine*, çev. H. Tufan. İstanbul: Hil Yayınları, 2015.

Bourdieu, Pierre. *Sosyal Sermaye: Kuram, Uygulama, Eleştiri*. ed. Mehmet Murat Şahin - Ahmet Zeki Ünal. İstanbul: Heretik Yayıncılık, 2015.

Butler, Judith. *Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*. çev. B. Ertür. İstanbul: Metis Yayınları, 2008.

Butler, Judith. Dikkatli Bir Okuma İçin. *Çatışan Feminizmler: Felsefi Fikir Alışverişi.* çev. Feride Evren Sezer. İstanbul: Metis Yayınları, 2021.

DeMello, Margo. *Bodies of Inscription: A Cultural History of the Modern Tattoo Community*. Durham: Duke University Press, 2000.

Douglas, Mary. *Natural Symbols: Explorations in Cosmology*. London: Routledge, 1973.

Ekmen, Kübra Nur. *Mardin Süryanileri: Tarihi, Sosyal ve Kültürel Yönleriyle.* İstanbul: Çınaraltı Yayınları, 2023.

Fırat, Mümtaz. *Kaybolan İzler: Güneydoğu'da Geleneksel Dövme ya da Dek ve Dak.* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017.

Fırat, Mümtaz. *Deq: Geleneksel Kürt Dövmesi Üzerine Araştırmalar.* İstanbul: Avesta Yayınları, 2019.

Foucault, Michel. *Hapishanenin Doğuşu.* çev. Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: İmge Kitabevi, 2019.

Geertz, Clifford. *Kültürlerin Yorumlanması.* çev. Hakan Arslan. İstanbul: Dost Kitabevi, 2010.

Giddens, Anthony. *Modernite ve Bireysel Kimlik: Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum.* çev. Ümit Tatlıcan. İstanbul: Say Yayınları, 2010.

Halbwachs, Maurice. *Kolektif Hafıza.* çev. Banu Barış. Ankara: Heretik Yayınları, 2017.

İbrahim, Mavi, *İktidar ve Beden*, İstanbul: Kitapyurdu doğrudan yayıncılık, 2023.

Karatay, Semra Kılıç. "Aksaray'da Unutulan Bir Gelenek: 'Dövme Sanatı". *Journal of Awareness* 3/5 (2018), 151-156.

Nöre, Sari. "Bir Düşlem Olarak Kadın Bedeni." *Kadınlar ve Siyasal Yaşam.* İstanbul: Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği, 1991.

Olick, Jeffrey K. "Collective Memory: The Two Cultures." *Sociological Theory* 17/3 (1999), 333-348.

O'Neill, John. *Five Bodies: The Human Shape of Modern Society.* Ithaca, NY: Cornell University Press, 1985.

Patocka, Jan. *Body, Community, Language, World*. Chicago: Open Court, 1997.

Pitts-Taylor, Victoria (ed). *Cultural Encyclopedia of the Body: A–L. Cilt 1*. Westport: Greenwood Press, 2008.

Said, Edward W. *Oryantalizm: Sömürgeciliğin Keşif Kolu.* çev. Nur Uzel. İstanbul: Metis Yayınları, 2017.

Scheper-Hughes, Nancy - Lock, Margaret M. "The Mindful Body: A Prolegomenon to Future Work in Medical Anthropology". *Medical Anthropology Quarterly* 1/1 (1987), 6-41.

Schildkrout, Enid. "Inscribing the Body". *Annual Review of Anthropology* 33 (2004), 319-344. https://doi.org/10.1146/annurev.anthro.33.070203.143947

Shilling, Chris. *Beden ve Sosyal Teori*. çev. İsmail Kaya. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2016.

Şahin, Özlem Andaç. *Gaziantep'te Yaşayan Barak Türkmenleri'nin İnanç, Adet ve Geleneklerinin Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi.* Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, 2007.

Taşğın, Ahmet - Mollica, Marcello. "Türkiye'nin Siverek Bölgesinde Dövme Geleneği". *Middle Eastern Studies* 53/2 (2017), 271-280. https://doi.org/10.1080/00263206.2016.1237355

Tayanç, Mehmet. *Kent İmgesi ve Kentli Kimliği: Şanlıurfa Kent İmgeleri Üzerine Bir Araştırma.* İstanbul: DBY Yayınları, 2021.

Tunç, Mehmet Sait. *Anlat Bana: Dövmeler, Ağıtlar, Hikâyeler*. İstanbul: Belgesel Yayınları, 2018.

Turgut, Beyza. Huriye. "Bir Sözlü Tarih Çalışması Olarak Feminist Etnografi: Bir Kuşağın Dövmeli (Deq'li) Kadınları". *4. Boyut Medya ve Kültürel Çalışmalar Dergisi* 25 (2024), 63-110.

Çerikan, Fidan Uğur - Alanko, Mehmet Rıza. "'Dövme'nin Çeşitli Dillerdeki Etimolojisi ve Kısa Tarihçesi". *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 25/1 (2016), 166-193.

UNESCO. *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi (2003 Sözleşmesi Türkçe Metni).* Paris: UNESCO Türkiye Millî Komisyonu, 2018.

Yenipınar, Uysal - Tunç, Mehmet Sait. *Güneydoğu Anadolu Geleneksel Dövme Sanatı: Beden Yazıtları.* Ankara: Etki Yayınları, 2013.